

Slutredovisning avseende projekt:

Hur kan den ekonomiska föreningen tillgodose olika ägarntor på en marknad med virkesöverskott och pressad lönsamhet?

Bakgrund

Den senaste tidens förändringar när det gäller skogsägande och tillgängliga volymer skogsråvara medför nya krav på skogsägarföreningarna. Vad gäller skogsägandet ser vi en utveckling mot ökat utboäande och samägande över hushållsgränserna samt att skogsbruk i kombination med jordbruk blir allt ovanligare som försörjningsbas för ett hushåll. Dessa trender innebär att förutsättningarna för en hög aktivitet och lönsamhet i familjeskogsbruket, vilket är skogsägarrörelsens främsta målsättning, generellt sett har förändrats. Vidare kan vi konstatera att den traditionella förankring i lokala skogstillgångar som svensk skogsnäring tidigare haft, minskar i betydelse. Virkesvolymer som tidigare hämtades från inlandet kan ersättas med importvirke från Östersjöregionen. I en situation där tillgången på skogsråvara från en utvidgad virkesregion, väsentligt överstiger efterfrågan och den egna industrin inte kan förädla alla sortiment/öka avsättningen, ställs den ekonomiska föreningens roll på sin spets. Inom en och samma förening varierar såväl olika medlemmars målsättning med sitt skogsinnehav/skogsbruk som avsättningsläget radikalt. (Detta var förutsättningen vid projektstarten men situationen har delvis förändrats under projektiden. Dock är avsättningsläget på en låg tillväxt och långa transportavstånd fortsatt problematiskt i vissa delar av Norrlands inland). Därmed hamnar kan också den traditionella kooperativa modellen hamna i konflikt med såväl enskilda medlemmars krav och förväntningar som med marknadens spelregler samt med förändrade synsätt på det långsiktiga ägaransvaret i både skog och värdekedja.

Syftet med projektet är att utifrån olika skogsägarkategoriernas intressen, och syn på företagandet och ägarnttan, definiera gemensamma respektive specifika/särskiljande mål samt utveckla organisatoriska lösningar inom ramen för den kooperativa modellen som ger största möjliga ägarntta för olika kategorier skogsägare. Ytterst gäller frågan: varför och hur skall de enskilda skogsägarna samverka och agera gemensamt i en föränderlig omvärld/framtid? Målet är att med utgångspunkt i den kvalitativt inriktade privatskogsforskningen om brukartradition och skogsbruksstrategier skapa kunskapsunderlag för att kunna hantera förändringar av såväl strukturell som ekonomisk natur på olika nivåer. Förslagsvis genomförs projektet under en 4-årsperiod med en forskarstuderande som utför huvuddelen av arbetet som en del av sitt doktorsarbete. (Den forskarstuderande, som hade företagsekonomisk grundexamen, valde dock att avsluta med en licentiatexamen. För att slutföra projektet rekryterades en person med god kännedom om Kooperation men med en sociologisk grundexamen. Projektet kom därför delvis att ändra teoretisk inriktning i slutfasen och genomförandet har även motsvarat 3 års full finansiering istället för som planerat 4 år).

Material och metod

Teoretiska utgångspunkter för arbetet hämtas från äganderättsteorin, agentteorin, nyinstitutionell organisationsteori, organisationskommunikation (meningsskapande kommunikation) sociologisk teori- och begreppsbyggnad såsom habitus och livsvärdsbegreppet, samt självständighetens livsform som förklarar varför olika människor tänker, tycker och handlar utefter sina olika kulturella, sociala strukturer i det samhälleliga systemet. *Metodmässigt* har tillämpas olika angreppssätt för datainsamling och analys: enkätmaterial vilket bearbetas statistiskt, intervjuer och fokusgrupptechnik som analyseras med

hjälp av innehållsanalys samt givetvis källkritiska analyser av skrivet material såsom verksamhetsberättelser, ekonomiska redovisningar, mötesprotokoll m m . Norra skogsägarna har utgjort värdföretag för projektet. Till projektet har en referensgrupp varit knuten, bestående av förtroendevalda och tjänstemän inom Norra skogsägarna samt en tjänsteman från Mellanskog.

Resultat

Delstudie 1 och 2

Ungefär 50 % av all skogsmark i Sverige tillhör enskilda privata skogsägare. Den privata skogsmarken är uppdelad på ca 190 000 brukningsenheter, vilka ägs av ungefär 350 000 skogsägare. Genom att landet har stora arealer av skogsmark har även skogindustrin fått stor betydelse. År 2004 utgjorde den totala nettoexporten av olika skogliga varor 90 miljarder SEK, vilket motsvarades av hälften av den totala nettoexporten för landet.

Innan 1850 användes skogen främst till att försörja andra industrier (järn, aska, skeppsbyggen) men i samband med att den industriella revolutionen inleddes kom även skogen att få ökad betydelse och massa- och pappersbruk samt större sågverk etablerades. För att industrierna skulle kunna försörja sin produktion med råvara upprättades bland annat mångåriga kontrakt (vissa sträckte sig över 50 år) för avverkningsrätter med privata skogsägare. Längden på kontraktens kom dock senare att regleras genom lag till de enskilda skogsägarnas fördel.

I början av 1900-talet skedde en omstrukturering på marknaden, flera industrier gick samman och ägarsammansättningen förändrades. I samband med detta etablerades även de första skogsägareföreningarna. Mellan 1910 och 1925 etablerades flera föreningar i landet och en gemensam paraplyorganisation inrättades, vilken hade till uppgift att samordna alla föreningarna. Tillsammans med Skogsstyrelsen (Skogsvårdsstyrelsen) verkade föreningarna dels för en bättre skogsskötsel dels för att förbättra handelsvillkoren för de enskilda skogsägarna.

Idag är ungefär hälften av alla enskilda skogsägare medlem i en förening och Skogsägareföreningen har liknande uppgifter som de hade när de etablerades. De ger fortfarande råd och service till skogsägarna, kan ansvara för hela skötseln på en fastighet, samt har en viktig näringspolitisk funktion. Omvärlden och marknaden har förändrats. Dagens privata skogsägare har flera olika aktörer att välja mellan som erbjuder liknande service för skogsfastigheten (skötsel och inköp av massa och timmer), skogsägarna har dessutom en mer fördelaktig position på marknaden och är inte lika utsatta.

Förr var de flesta lantbrukare som bodde på sin fastighet och var beroende av de inkomster som fastigheten kunde ge. Nu ägs en stor del av fastigheterna av flera personer som kanske hör hemma i olika familjer t.ex. syskon, skogsägarna bor inte på fastigheten utan har kanske bara ett fritidsboende på fastigheten, likaså är inte skogsägaren beroende av den skogliga inkomsten i lika stor utsträckning. Dessutom har det bland skogsägare blivit mer vanligt med kvinnor. Detta är en utmaning för Skogsägareföreningen/skogsägareföreningarna; vad innebär det, dels idag och dels i ett längre tidsperspektiv?

Skillnader mellan medlemmar i skogsägareföreningar och skogsägare som inte är medlem hur de värderar olika nyttor som de kan ta del av genom sitt fastighetsinnehav

En enkätundersökning genomfördes 1997/98 med ett slumpmässigt urval av svenska privata skogsägare mellan 18 och 80 år som ägde mer än 5 ha skog. I undersökningen fick de svara på olika frågor rörande sitt fastighetsinnehav. För analysen delades skogsägarna in i fyra olika grupper; åboende medlem, åboende ej medlem, utboende medlem och utboende ej medlem. Skogsfastighetens genomsnittliga storlek skiljde sig signifikant åt mellan de olika ägargrupperna; åboende ägde som regel något större fastigheter i jämförelse med utboende och medlemmar ägde något större fastigheter än icke medlemmar, tabell 1. Grupperna av de privata skogsägarna skiljer sig även åt beträffande ägarförhållandena, tabell 1. Något fler av dem som är åboende medlemmar äger sin fastighet ensam och något fler av dem som är utboende äger sin fastighet tillsammans med familj/släkt eller någon annan.

Tabell 1. Ägarförhållande och genomsnittlig storlek på fastighetsinnehaven per ägarkategori

Ägarkategori.	Äger ensam.	Äger tillsammans med make/maka.	Äger tillsammans med familjemedlem/släkting eller med någon annan.	Areal
Åboende medlem	52 %	36 %	12 %	69 hektar
Åboende icke medlem	45 %	46 %	9 %	44 hektar
Utboende medlem	46 %	15 %	39 %	58 hektar
Utboende icke medlem	47 %	17 %	36 %	48 hektar

Skogsägarna i enkäten fick dessutom värdera olika nyttor som kan sägas tillhöra en skogsfastighet och som de som ägare kan ta del av. Varje nytta värderades på en skala som sträckte sig från saknar betydelse till mycket viktigt. De nyttor som skulle värderas var; skogsinkomster, jakt och fiske, bär och svamp, ved och virke för husbehov, boende, utomhusaktiviteter och rekreation, möjligheten att hålla kontakt med uppväxtmiljön och möjligheten att bevara en skogsbrukartradition, tabell 2.

Tabell 2. Genomsnittlig värdering av fastighetens olika nyttor per ägarkategori.

Ägar kategori	Skogs inkomster	Jakt och fiske	Bär och svamp	Ved och virke	Boende	Rekreation och friluftsliv	Hålla kontakten med uppväxt miljö	Bevara en skogsbrukar tradition
Åboende medlem	3,6	2,7	2,5	4,0	4,3	3,8	3,4	3,5
Åboende icke medlem	3,1	2,7	2,4	4,0	4,2	3,7	3,7	3,0
Utboende medlem	3,2	2,8	2,5	3,4	2,7	3,6	3,6	3,4
Utboende icke medlem	2,8	2,8	2,4	3,0	3,0	3,5	3,5	3,0

Genom att jämföra skogsägarkategorierna; åboende medlem, åboende icke medlem, utboende medlem och utboende icke medlem kunde skillnader påvisas. Bland de åboende hade medlemmar värderat; skogliga inkomster, möjligheten att hålla kontakt med sin uppväxtmiljö och upprätthålla en skogsbrukartradition högre än de åboende skogsägarna som inte var medlemmar. De utboende medlemmarna hade värderat skogliga inkomster högre än utboende icke medlemmar. Även inom gruppen medlemmar, jämförelse mellan åboende och utboende gick det att konstatera att de åboende hade värderat nyttan boende och nyttan ved/virke för husbehov högre än utboende; ett resultat som kanske inte alls överraskar.

Utifrån dessa resultat går det att komma fram till att det finns skillnader mellan medlemmar och icke medlemmar, åboende och utboende. De olika grupperna av skogsägare har något olika syn på sitt fastighetsinnehav och vad som är viktigt på fastigheten. Det fanns dock även gemensamma drag; för många åboende skogsägare är det mest betydelsefulla att kunna använda ved och virke för husbehov samt naturligtvis möjligheten att bo på fastigheten, därefter kommer de skogliga inkomsterna, att bevara en skogsbrukartradition och kontakten med uppväxtmiljö. För de utboende verkar istället möjligheten att ägna sig åt utomhus aktiviteter, möjlighet att ta del av ved och virke för husbehov samt bevara en skogsbrukartradition vara av allra störst betydelse.

Skogsägarkooperativa medlemmar är annorlunda än jordbrukskooperativa medlemmar

Skogsägareföreningen är en ekonomisk förening (och tillika en kooperativ organisation) som verkar för dess medlemmars nytta. De privata skogsägarna bidrar till föreningen genom sin insats som bestäms dels genom fastighetens storlek dels genom en förenings stadgar. Tidigare undersökningar av jordbrukskooperativ har visat på vissa tydliga samband mellan olika egenskaper hos en lantbrukare, lantbruksfastigheten och relationen till den kooperativa organisationen.

Ägare med större jordbruksfastigheter är mer benägna att vara medlem i ett kooperativ, yngre medlemmar tenderar till att handla med kooperativet i större utsträckning, äldre fastighetsägare är dock medlemmar i större utsträckning och har oftare en närmare relation till kooperativet och uppskattar i större utsträckning kooperativets sociala funktion, äldre medlemmar värderar även solidaritet i fråga om sitt medlemskap i större utsträckning medan yngre ser till sin fastighets ekonomiska situation och värderar högre hur föreningen kan hjälpa dem att förbättra detta.

För att undersöka om medlemmarna i ett skogsägarkooperativ uppvisade liknande samband mellan de olika variabler som medlemmar i jordbrukskooperativ (ägarens ålder, fastighetens storlek, andel av produktionen som har levererats till föreningen) genomfördes en analys av en skogsägareförenings medlems- och leverantörsregister på data från 1999 till 2003. Detta register samkördes sedan med fastighetsdata från Skogstyrelsen på avverkade arealer under motsvarande tidsperioder.

Undersökningen visade att beträffande skogsägareföreningens medlemmar kunde inga samband uppvisas mellan ägarens ålder och fastighetens storlek, dvs. det gick inte att säga att ju äldre ägare desto mindre fastighet brukas/ägdes. Vidare gick det inte heller att påvisa något samband mellan att ju äldre skogsägaren är desto större andel av dennes leveranser gick till föreningen. Inte heller gick det att tyda något samband att fastighetsägare som har mindre fastigheter var mer benägna att lämna föreningen än de som hade större fastigheter. Det enda som kunde påvisas var dock att de medlemmar som var engagerad i styrelsen hade något högre medelålder jämfört med medlemskåren i allmänhet, vilket även var ett av jordbrukskooperativets kännetecken.

Det är med andra ord ganska tydligt att de skogsägarkooperativa medlemmarna inte uppvisar samma mönster mellan olika variabler som medlemmar i jordbrukskooperativ. Detta kan ha flera anledningar. Ganska framträdande är att det privata skogsägandet har till stor del har bevarat den karaktäristiska småskaligheten som en gång etablerades då den tidigare gemensamt ägda skogsmarken delades upp i små privata enskilda fastigheter omkring 1850. Flertalet av dagens skogsägare är inte beroende av den skogliga inkomsten som ofta har ringa betydelse för hushållet, främst en konsekvens av tillgången till andra inkomster, men även att många fastigheter delas mellan flera ägare. Skogsägaren kan som regel välja att sälja när ersättningen är som förmånligast och till vem som helst, vilket tyder på få incitament att binda sig till en köpare¹ och köpa en andel i den föreningen. En skogsägare behöver som regel inte heller göra några stora investeringar för att kunna sköta sin fastighet, eller för att kunna handla med föreningen. Jordbruken tenderar istället till att bli färre och färre men omfattar istället större enheter. Jordbruket innehåller ofta stora investeringar och den ekonomiska insatsen är betydande. Dessutom finns inte så många köpare av det som produceras och det enda alternativet är kanske den kooperativa föreningen.

Vad säger dessa resultat angående Skogsägareföreningens framtid?

Rent generellt har Skogsägarkåren förändrats under de senaste årtiondena; fler kvinnor, fler ägare till en fastighet och fler utboende ägare. Detta torde även innebära att skogsägarnas syn på sin fastighet också har förändrats och att de privata skogsägarna har andra preferenser för sin fastighet samt vad de vill ha ut av ett ägande i allmänhet (gäller även ett ägande i en kooperativ förening). För skogsägareföreningen är ett av de första stegen att fastställa vilka medlemmarna är och hur de skiljer sig från icke medlemmar samt vilka de är i jämförelse med andra producentkooperativa medlemmar för att därefter kunna arbeta fram en strategi för framtidens skogsägareförening.

En av skogsägareföreningens uttalade målsättningar är att värna om skogsägarens ekonomiska intressen, men frågan är om det är just det som föreningen ska lyfta fram som sitt främsta intresseområde. I samband med etableringen av föreningen hade de privata skogsägarna svag ställning gentemot köparna och en av föreningens primära uppgifter var att verka för att dessa handelsvillkor skulle bli mer rättvisa. Marknadssituationen är idag förändrad. Därtill kommer att de privata skogsägarna har andra preferenser för sitt ägande.

Medlemmar skiljer sig från icke medlemmar i hur de värderar olika nyttor som finns att tillgå på en skogsfastighet. Åboende medlemmar skiljer sig från utboende medlemmar i hur de värderat nyttorna på fastigheten. Gemensamt för alla grupperna är dock att möjligheten till att kunna bevara en skogsbrukartradition samt hålla kontakt med uppväxtbygden upplevs som betydelsefullt. Skogsägande medlemmar skiljer sig från jordbrukskooperativa medlemmar i flera avseenden.

Sammantaget visar dessa resultat på att skogsägareföreningen inte kan snegla på och helt okritiskt anamma jordbrukskooperativa medlemsstrategier; att de privata skogsägarna kanske inte enbart har ekonomiska preferenser och att skogsägande medlemmar har något annorlunda karaktäristik jämfört med icke medlemmar. Om föreningen vill behålla och kanske öka sitt medlemsantal gäller det nog att de även visar på att ett medlemskap hos dem ger fortfarande ”det lilla extra” jämfört med vad de andra aktörerna på marknaden kan erbjuda.

---

¹

Delstudie 3

Här har vi dels undersökt skogsägarnas identitet, dels hur de värderar nyttan av att äga en skogsfastighet. Tyngdpunkten i undersökningen har dock handlat om ”Medlemsnyttan och Ägarnytta” såsom den uppfattas av medlemmar, föreningens inspektorer respektive tjänstemän (ledning). Detta har gjorts genom fokusgruppintervjuer med 14 fokusgrupper varav 12 bestod av medlemmar inom olika delar av Norra skogsägarnas verksamhetsområde, 1 grupp inspektorer och 1 grupp tjänstemän (ledning).

Resultatet visar att olika skogsägare/medlemmar värderar olika nyttor olika. Skogsinkomster är den nytta som flest värderar högst, följt av känslan av att äga och råda. Skogsägarna i inlandet värderar jakt och fiske högt medan utboskogsägarna (Stockholm) värderar möjligheten att hålla kontakt med släkt och vänner högst. Beträffande synen på medlemsnytta kan man dela in den i tre områden näringspolitik, service, sociala aktiviteter, medlemsexklusivitet, egen industri samt vad det gäller priset på råvaran. När det gäller synen på virkespris råder två riktningar. En positivare där man menar att föreningen är garanten för ett bättre pris på virke. Men i detta sammanhang ser medlemmarna inte nyttan av att ha egna industrier och hur detta är sammankopplat med prisbildningen. Istället kännetecknas inställningen av ”vi och dom” förhållande, där medlemmarna är ”vi”, leverantörer och industrin är ”dom”, föreningen. Den mer kritiska riktning menar föreningen betalar för dåligt och därför säljer dessa medlemmar till den aktör som ger bäst pris, vilket sällan är föreningen. Ägarnytta kan ingen medlem se, ingen känner sig som ägare till föreningens industrier, ingen nämner heller betalningssystemet som kunde vara en länk till att se ägandet. Ägarnytta kan medlemmarna se i näringspolitiskt engagemang och det är också det område de önskar bättre bistånd från föreningen samt inom olika serviceområden. Vad det gäller samspelet i föreningen så kan inte medlemmarna införliva helheten utan återigen finner man uttalat ”vi och dom” förhållande.

Resultatet från intervjuerna med inspektorer visar att de har en realistisk uppfattning av vad medlemmarna tycker, bortsett från att de menar att skogsinkomster är det absolut viktigaste för medlemmarna, vilket det inte är. De tillstår att de inte tillräckligt väl lyckas förmedla budskapet om medlemsnytta och de använder inte betalningssystemet som argument för ägarnytta och för att medlemmarna skall förstå sammanhanngen. Resultatet från fokusgruppintervjun med tjänstemän visade på att dessa inte har någon entydig bild av medlemmarnas skogsägaridentitet utan de menar att medlemmarna i första hand identifierar sig med det yrke de har. De menar att medlemmar värderar skogsinkomster och äga och råda högst och förklarar det med att medlemmarna ser på sitt ägande affärsmässigt. Den största medlemsnyttan för medlemmarna är service, trygghet och tillgänglighet. Vidare menar de är det inte nödvändigt att medlemmarna känner ägarengagemang, det räcker med att de förstår värdekedjan. Av resultatet från fokusgruppintervjuerna med medlemmarna så framkom det dock mycket tydligt att medlemmarna i liten utsträckning känner något ägarengagemang och att de heller inte förstår värdekedjan. Detta trots att det från styrelsens sida klart uttryckts en önskan om starkare koppling till ägandet. Tjänstemännen menar vidare att det är gott nog om samspelet finns på det lokala planet. Att Norra Skogsägarna ekonomisk förening måste bli bättre på att kommunicera sin roll framstår som ett mycket tydligt resultat av denna delstudie. Detta skulle kunna åstadkommas genom ett förändrat synsätt på föreningen som organisation. Att se organisationen som ett öppet system, d v s anpassning till ett nyinstitutionellt synsätt, där kontakter tas och förs med en meningsskapande kommunikation, kan erbjuda en lösning.

Publikationer och övrig resultatförmedling

Vetenskapliga artiklar (peer review):

Berlin, C. Lidestav, G. & Holm, S. Values Placed on Forest Property Benefits by Swedish NIPF Owners: Differences between Members in Forest Owner Associations and Non-members. *Small-scale Forest Economics Management and Policy*, 5:83 – 96.

Lidestav, G. & Nordfjell, T. 2005. A Conceptual Model for understanding Social Practices in Family Forestry. *Small-scale Forest Economics Management and Policy*, 4:391 – 408

Berlin, C & Eriksson, O. "A comparasion of characteristics of forest and farm cooperative members" (accepterat manuskript för publicering i *Journal of Cooperatives*)

Avhandling:

Berlin, Christina. 2006. Forest Owners Characteristics and Implications for the Forest Owners Cooperative. Rapport 17. Institutionen för skoglig resurshushållning och geomatik, Sveriges lantbruksuniversitet, Umeå (Licentiatavhandling)

Uppsatser:

Berlin, C. 2005. Collective decision constrains in cooperatives. *Skog & Trä* 2005:2. Vindelns Försökspark, SLU

Lidestav, G och Arvidsson, A-M. 2007. Medlemsnytta – en fokusgruppstudie inom Norra skogsägarna. Inst f skoglig resurshushållning. Arbetsdokument.

Konferensbidrag

Berlin, C., Lidestav, G. & Nordfjell, T. 2003. Swedish non-industrial private forest owners in cooperation. Paper presented at Joint FAO/ECE/ILO Committee on Forest technology, Management and Training Workshop on Forest Operation Improvments in Farm Forestry, Logarska dolina 9-14 September 2003.

Lidestav, G. 2005. A model for understanding development processes in family forestry. Paper and poster presented at IUFRO Congressen in Birsbane, Australia August 7-13, 2005.

Populärvetenskaplig publicering

Berlin, Christina. 2006. Skogsägarsamverkan i kooperativ form, igår och idag – Vilka är framtidens utmaningar? *Fakta Skog* 2006:11, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala